

Globalizace a regionalizace ve vývoji francouzštiny Globalization and Regionalization in the Evolution of French Language

PhDr. Slavomíra Ježková, Csc.

Abstract

The contribution mentions the examples of social evolution influence upon languages and their geographic varieties. During the development of the French language it is possible to observe the periods towards the imposition of one language while eliminating other languages that developed historically from the Latin base in the territory of today's French state. The position of the French language as an official language was conditioned by political and economic changes. At present, the influence of the Charte of regional languages upon the regional languages imposition and also its impact on the legal system of the French republic is studied.

Résumé

Příspěvek uvádí příklady vlivu vývoje společnosti na jazyk a jeho geografické varianty. Ve vývoji francouzštiny je možno sledovat období směřující k prosazování jednoho jazyka na úkor ostatních jazykových útvarů, které se na území dnešní Francie historicky vyvinuly z jednoho, a to latinského základu. Na postavení francouzštiny jako oficiálního jazyka měly vliv i politické a ekonomické změny. V současné době se studuje vliv aktuálního prosazování regionálních jazyků podle Charty regionálních jazyků a jaký dopad může mít její zavedení na právní systém Francouzské republiky.

Key words:

Globalization – Regionalization – French – Language – Society – Political and economic evolution

Klíčová slova:

Globalizace – regionalizace – francouzština – jazyk – společnost – politický a ekonomický vývoj

I. Úvod

Tématem mezinárodní vědecké konference Provozně ekonomické fakulty České zemědělské univerzity je v roce 2001 Globalizace a regionalizace. Je to téma, které, i když je především chápáno z hlediska ekonomického, má své projevy i ve vývoji jazyka, respektive v jazycích. Studoval je mj. Vladimír Skalička (1960, 12): “ je ještě jedna oblast, kde vliv historických skutečností se projevuje s velkou výrazností. Je to oblast tzv. vnějších dějin jazyka, tj. dějin uplatnění jazyka ve společnosti. Jedním z rysů těchto vnějších dějin je střídavé uplatnění diferenciací a integrace. Přitom se jednak tvoří zanikají jazyky, jednak tvoří a zanikají dialekty.”

Vznik nových jazyků historickým rozrůzněním jednoho jazyka studovali různí jazykovědci na vývoji latiny v průběhu vývoje latiny jako sjednocujícího a oficiálního jazyka Římské říše. Jedním z uznávaných teoretiků vzniku neolatinských jazyků byl i český lingvista Maxmilián Křepinský. Studium izoglos se na příkladu francouzštiny zabýval Jules Gilliéron. Výsledkem jeho dvacetiletého zkoumání nářečí ve Francii je Atlas linguistique de la France. Přispěl k řešení problematiky hranic dialektů. Ukázal

totiž, že hranice mezi dialekty jsou zjistitelné. Jak uvádí J.Šabršula (1980, 72), “nelze ovšem konstatovat, že je vždy v dialektech možno nalézt teritoriálně vedle sebe to, co je v jazyce jinak v časové posloupnosti. V dialektech nemusí být uchován přímo neporušený výsledek vývoje starší etapy jazyka.”

II. Cíl a metodika

V současné době se prohloubilo studium tzv. regionálních jazyků. Hodně se píše o tzv. regionálních jazycích a mluví se o nich v souvislosti s tzv. Chartou regionálních jazyků. Nastoluje se tedy logicky otázka: Co je to “regionální jazyk”?

Ve francouzském kontextu se slovo *région* ve významu *pays* datuje od konce 16. Století. Slovník Le Petit Robert (Paris, 1990) uvádí, že především znamená relativně rozsáhlé území, které vykazuje zvláštní fyzické a lidské znaky, jimiž se odlišuje od ostatních území, která všechna dohromady tvoří jeden celek. Ve speciálním, tj. zúženém významu znamená správní územní jednotku, která ve Francii sdružuje několik departamentů. Na základě této specifikace je pak regionální francouzština (*français régional*) definována jako “langue française parlée dans une région, avec des particularités (différente de dialectal)”. Budeme-li pokračovat v tomto směru úvah dále, pak je takový regionální jazyk tvořen specifickými výrazy, regionalismy. I tento termín je ve francouzské lingvistice používán a má také svůj historický vývoj. Encyklopedie Quid uvádí: “Selon Eugène Nolent, il fut inventé en 1899 par Maurice Barrès, et selon Charles Brun, en 1874, par M. de Berluc-Parussis, poète provençal, animateur du félibrige. En fait, il apparaît vers 1892, année de déclaration des félibres fédéralistes. Jusqu’à création de la Fédération régionaliste française (1900-01) il restera un mot technique, érudit.”

Régionalisme se dnes ve francouzštině používá ve třech významech. Le Petit Robert je definuje takto: “1. Tendance à conserver ou à favoriser certains traits particuliers d’une région, d’une province; 2. Locution, tour qui ne s’emploie que dans certaines régions; 3. Système donnant aux régions, aux provinces, une certaine autonomie” (Paris, 1990). Pierre Rézeau, řešitel programu Régionalismes de France definuje regionalismus následovně: “Ecart de langage (phonétique, grammatical, lexical) qui oppose une partie de l’espace français au reste du domaine et plus précisément à la fraction du domaine linguistique dont fait partie la capitale du pays, car l’aire linguistique qui comprend Paris est de toute façon qualitativement majoritaire.” (1984,9)

Po objasnění termínů a pojmů je možno uvést, kolik je v současné Francii regionálních jazyků, resp. kolik regionálních jazyků je oficiálně uznávaných. Francie je dnes teritoriálně rozdělena do 22 krajů (*régions*). Na evropském území to jsou : Alsasko (*Alsace*), Akvitánsko (*Aquitaine*), Bretaň (*Bretagne*), Střed (*Centre, Berry, Orléans, Touraine a Blésois*), Champagne-Ardeny (*Champagne-Ardenne*), Korsika (*Corse*), Franche-Compté, Ile-de-France, Languedoc-Roussillon, Nord-Pas-de-Calais, Dolní Normandie (*Basse Normandie*), Horní Normandie (*Haute Normandie*), Pays de la Loire, Rhône-Alpes, Provence-Côte d’Azur, Limousinsko (*Limousin*), Midi-Pyrénées. Zbývající kraje se nacházejí mimo evropské území Francie. Na historickém galorománském území jsou tři velké oblasti: provensálská (dělí se na severní a střední okcitánštinu a na gaskoňštinu), pak je to oblast franko-provensálská a francouzská. Ve vlastní francouzské oblasti existuje toto členění: v geografické části *Centre* orleánština, burbonština, šampaňština, v severní části

pikardština, horní normandština a walonština. V části *Est* je to lotrinština, burgundština a franche-komtština. V části *Ouest* je to dolní normandština, galština, angevinština, v části *Sud-Ouest* poitevština, saintonžština a angulemština. Z toho stručného výčtu je zřejmé, jazyková situace je v současné Francii velmi pestrá. Každé z uváděných nářečí má své vlastní charakteristiky fonetické, morfologické, syntaktické a lexikální. Stejně bohatá je i zbývající část dnešní Francie, kterou vzhledem k omezenému rozsahu příspěvku neuvádíme (podrobnější informace viz Quid a Libération z 6.10.1999).

Z historicko-správního vývoje francouzského státního útvaru je zjevné, že tyto kraje byly vytvořeny především s ohledem na správní řízení území Francie a že tyto kraje se dále člení na nižší články. Hranice správních celků a užívaných jazyků nesplývají. Vyplývá tedy z toho ta skutečnost, že jazyková charakteristika bude komplikovanější. Stačí uvést jako příklad Bretaň, Alsasko, Languedoc. V průběhu vývoje a formování francouzského národa a jeho jazykového symbolu – francouzštiny – se vytvářela celá řada různých jazykových útvarů, které se dále buď vyvíjely nebo zanikly.

V roce 1978 Pierre Guiraud (1978, 29) rozlišoval následující existující útvary jazyka užívaného na evropském území dnešní Francie takto: *patois*, *parlers locaux*, *dialectes*, *français régional*, *français*. Zde pak členil na jazyk na *soutenu*, *parlé* atd. Jako konkrétní příklad strukturovaného užívání jazyka uvádí, že např. v Marseille je možno u jednotlivých mluvčích identifikovat až pět jazykových registrů, a to: 1. *le français commun* (podle stupně vzdělání a kultury), 2. *le français populaire*, často uváděný jako koiné (tedy spisovný jazyk společný všem uživatelům), který se rozšířil díky vojenské službě, stěhování, 3. *le français de Marseille*, který autor upřednostňuje jako “un vulgaire régional, un français populaire imprégné de formes dialectales, 4. *le patois de Marseille*, který má svoji vlastní morfologii a syntax, 5. *le provençal*, “le dialecte littéraire, forme rhodanienne de la langue d’oc, rénové par la révolution mistralienne.” Všechny tyto registry jsou ve vzájemném vztahu, vzájemně se ovlivňují: “Le vulgaire régional, en particulier, s’alimente au patois et à son tour alimente la langue populaire commune d’où les mots passent dans la parlure littéraire et bourgeoise. Cette dernière, à son tour, pèse sur les dialectes, les pénètre et les absorbe à un rythme toujours croissant, à l’époque moderne où ils sont soumis à la pression de l’école, de l’impérialisme étatique et des moyens d’information et de communication qui laminent les écarts culturels et linguistiques” (1978, 9). Ukazuje se tak, že silné působení společného politického, hospodářského života a také společné kultury napomáhá stírání rozdílů mezi nářečími i regionálními variantami. Výsledkem pak může být vznik nadnářečního jazykového útvaru.

O dvacet let později, v novějším lingvistickém popisu lidové francouzštiny uvádí o regionálních variantách Françoise Gadet (1997, 23), že “regionální francouzštiny” bývají často zaměňovány za lidovou francouzštinu, což není správné. Uznává však, že existuje lidové užívání francouzštiny např. marseilleské, štrasburské, belgické, quebecké, africké.

Jejich další vývoj odpovídá, jak se zdá, obecnému závěru formulovanému V. Skaličkou (1960, 12): “Jazyky, které známe, jsou rozděleny na dialekty, to znamená, že existují teritoriální rozdíly uvnitř jednotlivých jazyků. To je věc známá. Je také známo, že tyto rozdíly nejsou konstantní, nýbrž se vyvíjí různým směrem, buď k rozrůznění ještě většímu, anebo k vyrovnání.” Dokazuje to i podrobné studium vztahů

mezi francouzštinou a jejími nářečními podobami tak, jak je v posledních desetiletích provádí odborník na tento jazykový výzkum, Pierre Rézeau (1984,11): “Des deux registres, comme on le voit par le comportement linguistique des jeunes générations: le patois n'existe plus comme usage constant et exclusif et au mieux, ce qu'on pratique, dans le registre dialectal, est le patois francisé, l'attraction du français fait que si l'on exprime souvent en français patoisé, c'est plus souvent encore en français régional.”

III. Výsledky

Dosud jsme se zmiňovali o rozrůžňování či sjednocování jazyků / jazyka na území jednoho státu. Jaký však byl / je postoj úřadů / správy státu vůči jazykům / jazyku z hlediska plnění základní funkce úřadů, tj. svým způsobem organizovat, řídit a spravovat danou společnost v daném okamžiku / době?

Až do doby vlády Františka I. se v úředních záležitostech užívala latina, do níž se z objektivních důvodů dostávaly místní výrazy, které sloužily k pojmenování místních jevů a zvyklostí. Období vlády Františka I., jak uvádějí historikové, bylo obdobím vytváření předpokladů pro jednotný, absolutisticky fungující státní útvar. Nevyhovovala mu jazyková roztržičnost a nejednotnost. Vzhledem k tomu, že podle různých krajů / feudálních panství potřebná jednota neexistovala, vydal František I. v roce 1539 ve městě Villers-Cotterêts královské nařízení, podle něhož musely být všechny úřední texty, úřední úkony, zákony, dekrety psány pouze francouzsky. Rozhodnutí zdůvodnil tím, aby nedocházelo k nejasnostem ani k dvouznačnosti: “Nous voulons dorénavant que tous arrêts, ensemble toutes autres procédures, soient prononcés, enregistrés et délivrés aux parties en langage maternel français et non autrement”(Ducháček, 1968, 44). Rozbory dochovaných úředních textů však ukazují, že toto nařízení jen potvrzovalo již existující zvyklosti. H. Walterová (1993, 84) uvádí, že například v notářských zápisech na velké části území se úřední akta začala psát lidovým jazykem již od XIII. století: tj. okcitánsky na jihu země, pikardsky v Beauvaisis, v Paříži francouzsky. “Od té doby byla latina z těchto písemností vyřazena, ale vyřazena byla i místní nářečí.” (tamtéž, 84). Oficiálně se tak potvrdil stav existující od dob krále Filipa Sličného. František I. svým nařízením nahradil latinu, která nebyla mateřským jazykem ani jednoho z existujících panství podléhajících mu jakožto panovníkovi, jediným jazykem z mnoha existujících právě tím jazykem, který se těšil největší prestiži i proto, že byl jazykem krále a zároveň jazykem oblasti, která zřejmě byla ekonomicky nejsilnější a byla i středem kulturního života.

O sto let později (1635), již v době rozvinutého absolutismu byla založena Francouzská akademie, jejímž cílem bylo bdít nad rozvojem francouzštiny a zpracovat slovník francouzštiny.

Další vývoj Francie jako státu směřoval k zániku feudalismu a absolutismu, k němuž došlo v 18. století v době Velké francouzské buržoazní revoluce. V návaznosti na zájmy revolučního vývoje se představitelé různých fází Francouzské revoluce věnovali i jazykové situaci. Nutil je k tomu právě s ohledem na velká množství nářečí politický a ekonomický vývoj. Tak 10. září 1791 bývalý biskup v Autun, poslanec Ústavodárného shromáždění, Tallayrand-Périgord prohlásil: “Základní školy musí skoncovat s tou podivnou nerovností: jazyku Konstituce a zákonům budou v nich vyučováni a tak bude učiněna přítrž množství našich nářečí; jako poslední zůstane

z doby feudalismu, ale i to bude přinuceno zmizet: síla věcí nám to přikazuje.” (in Walterová, 1993, 102).

Ve 20. století, tedy 200 let po Velké francouzské buržoazní revoluci, v lednu 1951 byl přijat Deixonův zákon, který dovolil “un enseignement facultatif des langues régionales dans le secondaire et dans le supérieur, et envisage même d’autoriser les maîtres à recourir aux parlers locaux dans les écoles primaires et maternelles. Chaque fois qu’ils pourront en tirer profit pour leur enseignement, notamment pour l’étude de la langue française.” Toto povolení bylo určeno pro oblast vlivu bretonštiny, baskičtiny, katalánštiny a okcitánštiny. Nebyla zmíněna oblast vlámsštiny, korsičtiny ani kreolských jazyků na mimoevropském území Francie (Jacques Chaurand, 1999, 657).

IV. Diskuse

Podle Charty Evropské rady z 5.11. 1992 by měla být poskytnuta ochrana regionálním jazykům na území existujících státních útvarů. Praktické naplnění této Charty by však, jak ukazuje její právnícký rozbor z hlediska platné francouzské ústavy, byl neústavní, ne-li přímo protiústavní. Ještě v roce 1997 neplatila Charta ani v jedné ze signatářských zemí. Jérôme Serme v článku *Le lexique français comme source de régionalismes* (1999, 70) cituje z důvěrného právníckého rozboru toto: “certains passages de la Charte sont contraires à l’article 2 de la Constitution, qui rappelle que la France est une République “laïque”, indique que l’hymne national est La Marseillaise et signale que “la langue de la République est le français. Or la Charte impose aux Etats signataires l’usage partiel des langues régionales, y compris dans la justice et l’administration. Le Conseil d’Etat en conclut que “l’adoption de la Charte se heurte au principe constitutionnel selon lequel le français est la langue de la République qui s’oppose à l’usage de langues minoritaires dans les domaines de la justice et de l’administration.” Zákon č. 94-665 ze 4. srpna 1994 (*Journal Officiel*, 1994) o užívání francouzského jazyka jasně říká: “Langue de la République en vertu de la Constitution, la langue française est un élément fondamental de la personnalité et du patrimoine de la France.”

Zdá se, že toho jsou si vědomi poslanci DL-UDF-RPR, kteří ve svém vystoupení z 5.července 1999 (*Libération*, 6.10.1999) uvedli, že jednota Francie se historicky vytvářela kolem myšlenky jednoho jazyka a že uznání jiných oficiálních jazyků než francouzštiny by znamenalo povzbuzení hnutí za nezávislost na Francii. Za regionální jazyky se totiž ve Francii z hlediska lingvistického nepovažují nářečí či dialekty, nýbrž jazyky vzniklé vlastním jazykově historickým vývojem latiny, keltštiny a germánských jazyků, a to : provensálština (= okcitánština), katalánština, baskičtina, bretonština. V současně platných zákonech se neuvádějí vlámsština a alsaština (oba jazyky germánského původu). M.-R. Somoni-Aurembou (in Charandon, 1999, 549) uvádí, že regionálních jazyků, kromě variant *langue d’oïl* je sedm: čtyři románské (okcitánština, frankoprovensálština, katalánština, korsičtina), tři nerománské (baskičtina, bretonština a germánská alsaština a lotrinština).

V souvislosti s jazykově politickým vývojem ve 20. století je třeba zmínit hnutí *Felibřů* (spojené s provensálštinou) pod vedením F. Mistrala, současné hnutí na Korsice proti představitelům francouzského státu, hnutí francouzských Basků a spolupráce některých skupin se španělskými Basky. Ve Španělsku je jazyková situace

podle současně platné ústavy vyřešena tak, že v Baskicku je kromě španělštiny úředním jazykem baskičtina, v níž jsou tištěny noviny, vysílá televize atp. Pokud jde o katalánštinu, i zde existuje samostatnost : jako všechny ostatní autonomní oblasti, má Katalánsko vlastní vládu, parlament, zákony a svůj oficiální jazyk – katalánštinu. Platí i zákon, podle něhož musí být vše přeloženo do katalánštiny.

V. Závěry

Stručným přehledem vývoje vztahů nářečí, dialektů a oficiálních jazyků jsme se snažili ukázat na vzájemně se podmiňující spojení mezi jazykem a společenským, ekonomickým a politickým vývojem společnosti, která dané jazyky užívá. Je zřejmé, že i v současné době je třeba řešit otázky spojené s používáním různých jazyků na území jednoho státu a přihlížet přitom k vývojovým tendencím nejen v rámci jednoho státu, nýbrž i širším kontextu stále silněji ovlivňovaném jejich hospodářskými a politickými projevy, tedy řečeno ekonomickou terminologií “globalizací a regionalizací”. Že tyto vztahy jsou komplikované, dokazují čísla. G. Breton (in 1991, 9): “il avait, en 1975, évalué à 16,7 millions d’habitants le nombre des allophones (dont le parler maternel n’est pas la langue de l’Etat et de l’enseignement), faisant entrer dans ce total plus de Français de souche locuteurs natifs de langues régionales (11,2 M) que de travailleurs immigrés avec leurs familles naturalisés ou non (5,5 M).”

Literatura

1. Le Petit Robert, Paris, 1990
2. Quid, Dominique et Michèle Frémy, Lafont, Paris, 1989
3. Pierre Guiraud, Patois et dialectes français, PUF, Paris, 1978
4. Pierre Rézeau, Dictionnaire des régionalismes de l’Ouest entre Loire et Gironde, Ed. Le cercle d’Or, 1984
5. Françoise Gadet, Le Français populaire, PUF, Paris, 1997
6. Libération, 6.10.1999
7. Henriette Walterová, Francouzština známá i neznámá, překlad M. Dohalské a O. Schulzové, Praha, J. Kanzelsberger, 1993
8. Jacques Chaurand, Nouvelle histoire de la langue française, Ed. Seuil, Paris, 1999
9. Jérôme Serme, Le lexique français comme source de régionalismes, in Le français moderne, 1999, LXVII, n° 2
10. Journal Officiel, 5 août 1994, p. 11392
11. Otto Ducháček, Historický vývoj francouzského jazyka, SPN, Praha, 1968
12. Jan Šabršula a kol., Úvod do srovnávacího studia románských jazyků, 1. Svazek, SPN, Praha, 1980
13. G. Breton, Vers le plurilinguisme?, in Le Français dans le monde, Février-Mars, 1991, Edicef